

Fráter Zoltán Negyven év

A Krúdy-epika egyik jellegzetessége, hogy az elbeszélő – már a századforduló novelláitól kezdve – szinte rendszeresen jelzi szereplői életkorát, mintegy jellemzésül használva az életkor feltűntetését. Természetesen nemcsak Krúdy használta ezt a módszert, mellyel élesebb kontúrokkal emelhetette ki az egyes karakterek vonásait, ám egy bizonyos életkor hangsúlyozása az ő prózájában olyan erővel jelenik meg, amit nem lehet egyszerűen mellőzni. Mivel a negyvenedik évükben járó férfiak felléptetése mindenestre nem elhanyagolhatóan uralja Krúdy egyes szövegeit, ideje szembenéznünk a jelenséggel, hogy legalább megkíséreljük valamiféle megnyugtató magyarázat körvonalainak kialakítását. Még akkor is, ha nem törekszünk semmiféle átfogó körképre, s hivatkozásaink esetlegesek, mondhatni hevenyészettek lesznek, végképp nem a teljesség igényével.

A szereplők életkorát tanulmányozva nagyon könnyen áldozatul eshetünk annak a közkeletű tévedésnek, melynek csapdájába a hatvanas-hetvenes évek Krúdy-szakirodalma részben bele is esett: kiindulva abból a tapasztalatból, hogy ha már a novellaalakok életkora és az empirikus szerző életkora többé-kevésbé azonos, akkor mintegy alteregó-viszonyt feltételezhetnénk a novellahősök és a szerzői én között. Kézenfekvő ilyenkor az önmitizáló önéletrajziság kártyáját kijátszani az elemzésben, noha ezt a fajta értelmezést ebben az esetben sem minősíthetnénk kétségbevonhatatlanul megalapozottnak. Más kérdés, hogy egyébként valóban akad olyan szöveghely, ahol egyezik, vagy közelít egymáshoz a két életkor, van azonban olyan példánk – nem is egy –, amikor nagymértékben különbözik. 1910-ben – az empirikus szerző 32 éves – *A böggő itt marad* című novellában a Lepke nevű böggőhordozót a narrátor így mutatja be: „Lepke, tiszavázsonyi születésű, ötvenhárom esztendő, özvegy, tizenhat gyerek apja”. Nem is beszélve az annyszor alteregóként emlegetett Szindbádról, aki hol a harmadik születésnapján kap levelet egy felvidéki hölgytől, hol 102, majd 300 éves, időnként meghal, aztán feltámad, mintha mi sem történt volna. Előfordul, hogy a huszonkilenc éves Krúdy elbeszélője belép a negyvenéves férfi szerepébe, egyes szám első személyben elmondott monológban, máskor viszont az ötvenedik életévben járó Krúdy fiatalemberként beszélgeti hősét, szintén egyes szám első személyben. Az elbeszélő szövegben artikulálódó narrátori hang már önmagában kérdésessé teszi az összefüggést az életrajzi szerző valós életkora és az általa megírt szereplők életkora között, még ha időnként a két életkor túlzottan nem tér is el egymástól.

Krúdy novellisztikájában leggyakrabban a tízes évek végéig keletkezett alkotások jellemzik a szereplőket életévük említésével. A kor megjelölése többféleképpen

történik. Van, amikor egészen pontos évszámot mond az elbeszélő: a *Rumfy Artúr* című, 1912-ben megjelent novella egyik szereplőjéről, akit Tiszainak hívnak és foglalkozására nézve „bohém volt, hírlapíró”, s akiről az egyes szám harmadik személyű elbeszélő kerek perccé állítja: „Ekkor tizenhét esztendő volt Tiszai.” Vagy emlékeztessünk a következő frappánsan pontos kijelentésre: „Jeromos huszonnégy esztendő volt, és egy Mozart-indulóba volt szerelmes” – mint olvasható az *Egy régi uraság pesti utazása* című, 1914-es elbeszélésben. „Most harminckét éves vagyok” – mondja magáról a *Férfimese* hőse a történet végén (1915-ben). S egy női példa az életkor megvallására a *Nagybotos csatája Angyalkával* című, 1915-ös történetből: „Maholnap tizennyolc éves vagyok. Komoly nő voltam mindig” – nyilatkoztatja ki az elbeszélés nyilván nagyon komoly hölgye, ha csak az ironikus hangvétel meg nem kérdőjelezi ezt a kinyilatkoztatást.

Mindemellett jó néhány alkalommal a hőseit bemutató elbeszélő csak körülbelüli életkort jelöl meg. Mint például *Az asszonyok sarka* című 1910-es novellában, melynek egyik szereplője, a „zöldkalapos ember”, „körülbelül negyven-ötven-hatvan esztendő volt”. Mindezt ugyebár kissé nagyvonalú elbeszélői meghatározásnak vélhetnénk, ha éppen nem ez lenne a novellaalak egyik fontos jellemző jegye; hiszen – miként maga a narrátor állítja –, „hogyan tulajdonképpen mennyi volt: azt ő maga sem tudta bizonyosan”. Máskor az egyes szám első személyben megszólaló elbeszélő nem ismeri pontosan az egyik szereplő életkorát, meglehet, azért sem, mert gyerek-nézőpontot érvényesítve az iskolásfiú szemével lát és látat – „Talán ötvenesztendő volt, de lehetett hatvan is” –, s egy kisfiú számára ötven és hatvan éves felnőtt között nincs oly nagy különbség. Még szebb és különösebb ennél, amikor az egyes szám első személyben beszélő szereplő bizonytalanítja el életkorát – és nem melleleg az olvasót –, mint a *Mécses az ablakon* 1912-es írásában, ahol a Herman nevű férfiú összegzi élete tanulságát: „– Sohasem ismerkedem meg azokkal a nőkkel, akik szeretnék. Ezért maradtam fiatal, bár tán már hatvanéves is elmúltam.” Az 1919-es *Asszonyok díja* temetésrendezőjét, Czifra Jánost így jellemzi az egyes szám harmadik személyben fogalmazó, de úgy látszik, korántsem mindentudó elbeszélő: „körülbelül ötvenesztendő volt a köpcös, meggondolt férfiú”. A *Johanna esti vendége* 1914-es elbeszélés egyes szám harmadik személyű, és ugyancsak egyáltalán nem mindentudó, sokkal inkább korlátozott tudású mesélője így állítja elénk egy kis lengyel falu uraságát: „Öreges, fáradt külsejű és petyhüdt magatartású férfiú volt, lehetett ötven-, de hetvenesztendő is”. S egy utolsó, már végképp ellegendásított életkor-megjelölés a kései korszakhoz tartozó *Szalonok hőse* 1930-as novellából: „lakott Pesten egy Ábrándy nevű férfiú, akinek az volt a híre, hogy titokban már százesztendő is elmúlt, de ezt sohasem árulta el”.

A Krúdy-szakirodalom azonban kevésbé figyelt fel arra, hogy van egy életkor, melynek kitüntetett szerepe van az író prózájában, ama bizonyos negyven év. Esetenként következtetnünk kell – bár nem túl bonyolult számtani művelettel –, hány éves is a novella szereplője, ám a fejszámolói munkának annál maradandóbb, felhívóbb jellegű lesz az eredménye. Az *Ábrándozás* című, 1907-es novellában az elbeszélő visszagondol egy „tízesztendő diákfiúcská”-ra, s hozzáteszi: „Ez a fiúcska – én voltam harminc esztendő előtt”. Ezzel máris előttünk áll az elbeszélő, aki szinte meglelt, komoly ember, hiszen tíz meg harminc egyenlő negyvennel, tehát a történetmondás idején narrátorunk éppen negyven éves. Az 1919-es *A bolondok kvartélyának* idegenje „lehetett harmincesztendő, de ötven is” – valószínű tehát, hogy életkora a két dátum között, negyven felé járt. Máskor valóságos kis feladvány

megfejtéseként jutunk el a bűvös negyven évhez. „Szindbád, az ezeregyéjszakabeli hajós, történetünk előtt körülbelül huszonöt esztendővel kisdíák volt a határszéli algimnáziumban” – szól a *Szindbád, a hajós Első utazásának* kezdő mondata. Mivel az algimnáziumot 10 és 14 éves kor között végzik a gyerekek, ha ehhez „körülbelül” huszonöt évet hozzáadunk, nagyon könnyen megkapjuk a negyven esztendőt. De bőven akad példa arra is, amikor az elbeszélő nyíltan kimondja, vagy szereplőivel kimondatja, hogy körülbelül, vagy kereken negyvenesztendősök. „Pázmáti ebben az időben körülbelül negyvenesztendős volt”, közli *A podolini takácsné* elbeszélője 1909-ben. *A Zsigmond utolsó szava* című, 1915-ös írásban egy hölgy, bizonyos Lujza sóhaját így könnyedén: „- Negyvenéves vagyok. És ezenkívül”. Az 1918-as *Napraforgó* Álmos Andora „falusi tudós volt. Körülbelül negyvenesztendős, szikár, ércfejú és lágy tekintetű aglegény”, s a szintén 1918-as *Az útitárs* utas-elbeszélője így kezdi történetét: „Akkoriban töltöttem be negyvenedik évemet”, majd a kisregény közepén még egyszer visszatér kritikus életkorára: „negyvenesztendős koromban kímélni kezdtem magam”. (Bár itt, a megírás időpontjában az életrajzi szerző valóban negyven éves, csak hogy az elbeszélő már nem lehet annyi, hiszen mindarra visszaemlékszik csupán, ami negyvenévesen történt vele.)

A negyven esztendő hangsúlyozásának jelentését talán nem egészen indokolatlan párhuzamba állítani az analitikus pszichológia rendszerében kifejtett gondolatokkal. Jung *Az élet delén* című tanulmányában (magyarul olvasható a Bodrog Miklós által válogatott és fordított, a Gondolat Kiadónál 1993-ban megjelent *Mélységeink ösvényein* című tanulmánykötetben) mutat rá a negyvenedik életév sorsfordító szerepére. „Minél közelebb kerülünk életünk középehez – írja az említett mű 13. oldalán –, s minél jobban sikerült személyes beállítottságunkban és szociális helyzetünkben megerősödnünk, annál erősebb az a látszat, hogy fölfedeztük a helyes életirányt s a magatartás igazi eszményeit és alapelveit. Így aztán feltételezzük ennek örökérvényűségét, s erényt kovácsolunk az ehhez való állhatatos ragaszkodásból. Eközben szem elől veszítünk egy lényeges ténytet, hogy a társadalmi cél elérése a személyiség teljességének a rovására megy.” A jungi elmélet alapján ebből a lelki elhanyagolásból következik – miként a statisztikai adatok is tanúsítják –, hogy a negyven év körüli férfiaknál megszaporodik a depressziók száma. A férfiaknál a 35 és 40 év közötti életszakaszban (nőknél valamivel korábban) jelentős változás készülődik az emberi lélekben, mely „neurotikus nehézségek” forrása lehet. Vajon merő véletlen-e, vagy ennek a készülődő változásnak látható jeleként, metaforájaként is értelmezhetjük azt, hogy *A fuvolás története* című, 1913-as Krúdy-novella címszereplőjét, Csipkát az elbeszélő ekként mutatja be: „Harmincöt esztendős volt, félig-meddig fehér volt a haja, mint novemberben a háztető, és olyan rövidlátó volt, mint egy muzsikushoz illik”. (A haj őszülése az életerő csökkenésének szimbóluma is.) A negyven körüli életkorban bekövetkező, eleinte nem tudatos és alig feltűnő változások okait Jung a tudattalanból eredezteti. A módosuló lelki tényezők társadalmi nézeteinket, életvitelbeli szokásainkat is átalakíthatják. „Néha amolyan lassú karakterváltozásféle ez, máskor olyan tulajdonságok bukkannak felszínre, amelyek a gyerekkorban voltak utoljára láthatók, vagy eddigi hajlamok és érdeklődések kezdenek elhalványodni, s helyükre mások lépnek, vagy pedig – ami igen gyakori – az eddigi meggyőződések és alapelvek, különösképp az erkölcsiek, kezdenek megkeményedni és megmerevedni, ami ötven felé lassacskán türelmetlenségé és fanatizmussá fokozódhat – mintha csak ezek az alapelvek létükben volnának fenyegetve, és ezért kellene most már annyira hangsúlyozni őket.” (i. m.

14.] Aki fiatalemberként a nők bolondja volt, érettebb korában valóságos mizantróp is lehet, mint *A templomi énekesnő szíve* című, 1914-es novella férfihőse: „Ekkor körülbelül negyvenéves volt Bálványosi, és a magányt azért kedvelte, mert elmúlt életében nagyon jól megismerte az embereket. A nőket... Húsztól harmincadik évéig az orfeumban ült, vagy magányos nőket lesett a bástyasétányon.”

Jung másik példája, melyben egy „kegyes férfit” negyvenéves korától valami elviselhetetlen erkölcsi és vallási türelmetlenségbe lovalja bele magát, miközben kedélye szemlátomást elborul, mignem ötvenöt éves korában egy éjszaka felül az ágyában és kijelenti, hogy ő tulajdonképpen lump, és utolsó éveit „dínomdánomban” éli, akár egy Krúdy-novella vázát is alkothatná. Valamelyest hasonló fordulathoz lehetünk tanúi *A postakocsi éjjeli utasa* című elbeszélésben (1915), midőn a fogadó vendége (aki melleleg színész) a lámpás elé tartja vörös borral teli poharát és jókedvűen kiált fel: „– Mégis jobb élni, mint meghalni! Ugyebár, asszonyom, kár lett volna értem? Hisz még aránylag fiatalember vagyok. Negyvenesztendő.”

Talán ebben az esetben is éppen arról van szó, hogy a megöregedés előtt álló férfi élete reggelét, az ifjúság pszichológiáját akarja átmenteni abba a korba, amikor számára már elharangozták a delet. Nemcsak romantikus visszavágyódás ez a múltba, hanem menekülés is. Jó néhány felnőtt visszatántorodik élete második felétől, mondja Jung, mintha ott ismeretlen, veszélyes feladatok leselkednének rá, már csak azért is, mert a „déli fordulat” még egyes testi tulajdonságok átalakulásában is megnyilvánulhat. A férfiak nőiesebbek, a nők férfiasabbak lesznek. A láthatónál azonban sokkal inkább változik a lelki szubsztancia elrendeződése. Sok férfi negyvenéves kora után nemcsak testi, hanem lelki értelemben is hanyatlani kezd, míg az asszonyok egy része éppen ilyenkor ébred „szociális felelősségre és társadalmi tudatra”. Ezt a sajátos, kettős tapasztalatot ismeri fel némileg kiábrándultan az *Aranykéz utcai szép napok* Nagybotos Violája, aki érettebb korára a nők öltözködésére csak legyint, vagy dörög az orra alatt, s elhagyott aglegénynek érzi magát. „Eddig olyanokat mondtam a nőknek, melyeket nem értettek meg. Könnyű volt a mennyországról vagy a túlvilági életről hazudozni, hisz fiatal voltam – gondolta magában Nagybotos. – Most azonban már megkövetelik a nők, hogy érthető és értelmes dolgokkal mulattassam őket” – áll ennek a kötetnek *A vadember füleméje* című 1915-ös történetében.

A negyvenedik év után gyakori idegösszeroppanás és depresszió oka a társadalmi szerep feszültségei, a túlterheltség, sikertelenség mellett főleg az elmélyülő személyiségválságban keresendő. Egyszer csak összetörik az addigi férfistilus, s utána nem marad már, csupán egy elnőiesedett férfi. Egy 1921-es novellában is mintha ilyesmi fogalmazódna meg, *Egy regényes úr felsülése* címmel: „lakott szent Margit szigetén egy beteges fiatalember, aki időszámításunk szerint alig múlt el negyvenkét esztendő, máris naphosszat a Duna partján ült, az egykori apácázárda romjaiból maradt fehér köveken, a két kezét térdére fektette, és oly hosszadalmasan nézegetett Pest felé, mint az a próféta, akit a víg Babilonból egykor kikergettek”. A nők viszont ezekben az években a határozott férfiasság és kemény intellektus páncélját is ölthetik magukra, elnyomva akár alapvető érzéseket, érzelmeket. A *fogadósné, vagy az elvarázsolt vendégek* című 1926-os elbeszélés címszereplője, Aranka „Negyvenedik éve felé közelgett, megszokta szemügyre venni a férfiakat olyanformán, mint a gúnárokat vagy a kakasokat – csak éppen meg nem emelte őket”. Jung szerint nagyon sok baj származhat abból, ha egyébként okos és képzett emberek teljesen fölkészületlenül kezdik el életük második felét. Az öregedő

embernek kötelessége, hogy komoly figyelmet szenteljen legbensőbb önmagának. „– Az élet minden korszakának megvannak a maga örömei; nem kell szomorkodni, hogy egykor megöregszünk” – szövelt Levrey az 1917-es *Reszt in Pesth* szereplője, aki „még nem volt negyvenesztendős”. Amikor az öregedő ember az idő múlása előtti tehetetlenségében – mint Jung felsorolja – „hipochonder, fősvény, elvek megszállottja, múlt idők magasztalója vagy éppen örök siheder” lesz, azt a hibát követi el, hogy élete második felét is az első alapelvei szerint irányítja. „Bár negyvenedik éve felé közelgett a bős ember – azért volt bős, mert mindig mást várt az élettől, mint amit kapott –, bizonyos gyermekes szentimentalizmussal gondolt arra, hogy estére elutazik a városból, és többé egyetlenegy se lát viszont ez arcok közül, amelyek itt ismerősei lettek” – jellemzi 1917-ben Krúdy elbeszélője a *Vajon gondol rám?* egyik szereplőjének imént említett magatartását. Ha a „délelőtt” értelme – ahogy Jung írja – az egyén fejlődése, megszilárdulása és továbbplántálódása a külső világban, valamint az utódokról való gondoskodás, akkor ennek beteljesítése után miért kellene „minden józan értelmet meghaladóan” ugyanolyan erővel, kérelhetetlenül tovább folytatni a pénzszerzést, az újabb területek meghódítását, a létkiterjesztést? Aki a délelőtti törvényét „átvonsolja élete délutánjába, az azért lelki veszteségekkel kénytelen fizetni” – s a jungi intéshez illeszthető a Krúdy-novellák emberismerete is. „Nem csoda tehát, ha ötvenesztendős korukban is csinálnak itt mindenféle bolondságot az emberek, mert mindig ifjakknak érzik magukat. Itt volt például Ludacskai, aki ötvenesztendős korában bocsátotta áruba a koporsóját, holott más jóra való ember éppen ilyen idő tájt kezd elgondolkozni azon, hogy mi a manó történik vele akkor, ha egy napon nem tud felkelni az ágyából, és csak az ablakon át nézgetheti az első hóesést, amely másoknak annyi örömet okoz?” Ez a „minden józan értelmet meghaladó” (Krúdy szavával: „mindenféle bolondságot” művelő), helytelen hozzáállás eredményezheti, hogy egyesek a saját életükből maradnak ki, mint ugyancsak ebben a *Ludacskai, aki koporsóját eladta* című, 1927-es novellában olvassuk: a Felvidéken anélkül halnak meg az emberek, hogy „idejük lett volna igazán megöregedni”.

Az élet delével kapcsolatosan megfogalmazott tanokból további fontos következtetések fakadnak, de emlékeztessünk most már csak egyre. Érdeemes tudatosítani a szemlélet *irányát* is. Ha az öregedő emberek a fiatalokhoz akarnak igazodni, akkor célpontjuk nem előttük van, hanem mögöttük van – mondja Jung. Akik így cselekszenek, visszafelé törekszenek, noha „jobb az idővel előre tartani, mint az idő ellen visszafelé lépkedni” (i. m. 19.). Meglehet, köznapi értelmünk számára szokatlan tanulságot rögzit a pszichológiai szempontból megfogalmazott vallomás: „A lélek orvosának szemében az az öreg, aki az élettől nem képes megválni, éppoly gyengélkedő és beteges, mint az az ifjú, aki nem képes felépíteni életét. (...) Mint orvos meg vagyok győződve arról, hogy úgyszólván higiénikusabb a halálban olyan célt pillantani meg, amelyre törekedni kellene, és hogy az ellene való berzenkedés egészségtelen és abnormis valami, mert elrabolja az élet második felének a célját.” (uo.) A halálra – pontosabban a meghalásra – való felkészülésben alapvetően segíthetnek a „világfölötti célkitűzésű vallások”, de a hiten és intellektuális megértésen túl létezik egy olyan gondolkodás, amely ősi képekben, szimbólumokban valósul meg, melynek eredete olyan régi, hogy a legrégebbi mitológiai idők homályába vész, de azóta is behatóan uralja lelkünk mélyrétegeit. Valójában nem hitről, nem tudásról van szó – állítja Jung –, hanem „gondolkozásunk megegyezéséről”

tudattalanunknak ösképeivel, amelyek minden gondolat forrását jelentik. Az ilyen „ösgondolatok” egyike a halálon túli élet eszméje.

Krúdy – akár hisszük, akár nem, akár csodálkozunk ezen, akár nem – ösztönösen ismerte, mondhatni elementárisan tisztában volt ezekkel az ösképekkel, ösgondolatokkal. Térjünk csak vissza *A postakocsi éjjeli utasa* című novellához egy nem lényegtelen pontosítás kedvéért. A Zagyvai nevű vándorszínészhez, aki oly vidáman emelgette vörös borral teli poharát a fogadósne előtt. Nem elhanyagolható körülmény ugyanis, hogy mindezt Zagyvai már holtában cselekedte, ugyanis előtte szíven lötte magát a városka határában, a regényes temető közepén.

A színész már csak a fogadósne álmában jelent meg mint víg vendég, már-már beteljesítve az életben el nem ért szerelmet. A fogadósne álmában aztán postakocsira is szállt, mellyel „egy egyszerű polgárasszony furcsa reménysége szállott el éjszaka”. Az álomban tett utazás az életből való elutazássá válik, végleges elintézésként egy megoldatlan, megoldhatatlan viszonynak. A vágyak utazása ez, miként a vágy képekben ölt testet. A felidézett, önkéntelenül előállított kép helyesbíti, felülírja a valóságot, nélküle féloldalas maradna az emberi élet. Az élet a halálon túl is folytatódik, sőt ott teljesedik be. A jungi értelemben teljes élet éppen ezért csak az ösképekben való gondolkodással összhangban lehetséges. A bölcsesség ebben a felfogásban talán nem is más, mint visszatérés a felismert, megtalált archetipikus mintához.

Az *Aranykéz utcai szép napok* kötetben az *Emléki utolsó kalandja* című 1915-ös novella elbeszélője háromszor is jelzi szereplője életkorát, több-kevesebb pontossággal. Az Emléki nevű úriember „Még nem volt negyvenesztendős, midőn ráeszmélt arra, hogy legjobb egyedül lenni, mint a sok örömben és bánatban részt vett férfiak többnyire megismerik a társaságos élet értéktelenségét”. A második bekezdésben „negyvenéves korában” nyitja ki ablakát, s a következő bekezdés elején a narrátor még egyszer megismétli, hogy „Emléki negyvenesztendős korában álldogált az ablakánál”. Emléki a havas udvaron kirajzolódó lábnyomokat bámulja, s közben éjszakai álmán mereng, ugyanis apja, anyja és egykori szerelme, a szubrettszínésznővé lett Melléki Ida lábnyomaival álmodott. A negyvenéves korában már remeteéletet éldégető Emléki egy napon levelet kap Idától. A kusza sorokból kiderül, hogy felnőtt lánya van, aki egy vidéki város színházában drámai színdarabban fellép. Emléki elutazik lánya fellépésére. Az előadás után a Huszárhoz címzett vendéglőben iszogat lánya, a lány anyja, meg egy járásbíró és egy sűgő társaságában. A csalódott lány öngyilkos akar lenni, de ebben nem az apja, hanem a sűgő akadályozza meg. Ezek után Emlékinek nem marad más választása, mint elhagyni a várost. Éjszaka még leskelődik volt szerelme és színésznő lánya ablaka alatt, majd a bőséges hőésésben „nyakába húzta fejét, amint a hajnali vonathoz bandukolt”. Emléki elutazása a novella záróképében a halált előrevetítő utazássá válik. Hó és halál, tél és halál: olyan ösképei az emberi tudat mélyének, amelyek időtlen idők óta velünk élnek. Ebben a vonatkozásban értelmezhető az a jelentéktelennek, mintegy *mellékesnek* tűnő narrátori megjegyzés, hogy a járásbíró Melléki Idával, a színésznő anyjával egy Athanáz nevű közös ismerősükről beszélt. Emléki, aki egyébként költő, ekkor határozza el, hogy elmegy a kisvárosból. Az Athanáz név a görög Athanaszioszból rövidült, eredeti jelentése halhatatlan. A kisvárosi közegben, a vidéki színház kisszerű viszonyai közepette meglehetősen kilátástalannak tűnik a halhatatlanság elérése. A fiatal színésznő ezért üldögél az első bemutatója utáni banketten „lemondó, bánatos mosollyal, mintha valamely

elmaradt meglepetés miatt szomorkodna", ezért akar öngyilkos lenni. Emléki, mint költő, reménykedhet a halhatatlanságban, mely a színészeknek nem adatik meg, ezért választhatja a halál metaforájává teljesedő elutazást, ezért bandukol nyakába húzott fejfel a szakadó hőésésben a hajnali vonathoz. „A régi farmakon athanasziasz, a halhatatlanság gyógyszere gazdagabb értelmű és mélyebb, mint gondoltuk” – írja Jung (i. m. 20.).

Krúdy és Jung? Természetesen nem hallgathatjuk el azokat a kételyeinket, melyek már e kis dolgozatról való töprengéskor és különösen írás közben mindvégig kísértettek. Nem bizonyos, hogy van értelme az összevetésnek, pusztán azon az alapon, hogy Krúdy hangsúlyos „negyven éve” egybeesik a Jung-féle élet delének nevezett negyven évvel. A szolid párhuzamot még azzal a megjegyzéssel is elintézhethetné valaki, hogy Krúdy korában alacsonyabb volt az átlagéletkor, negyven esztendő ember szinte idősnek számított már. S vajon mi a biztosítéka annak, hogy nem csupán véletlen egyezés szeszélye a két negyven év? Létezik-e valós tartalmi kapcsolat a novellahősök negyven éve és az élet delének negyven esztendeje között, vagy ráolvassuk csupán, félreértve (legjobb esetben is termékenyen félreértve), félreolvassa mindkét szerzőt? A kérdések sűrűjében korántsem tűnik megingathatatlannak Krúdy epikai kelléktárának és Jung gondolkodásának egymás mellé rendelése.

Hagyományos filológiai, forráskritikai szempontból pedig még kétségesebb, sőt egyenesen önkényes és alaptalan ez a társítás. Nincs rá adatunk, hogy Jung olvasta Krúdyt, mint ahogy arra sem, hogy Krúdy olvasta volna Jungot. Azt természetesen nem zárhatjuk ki végérvényesen, hogy az író értesült Jung akkori divatos nézeteiről a szerkesztőségek, kocsmák, kávéházak informális hírszolgálatában. Az *élet delén* című tanulmányról azonban, amikor „negyvenéves” novelláit írta, bizonyosan még csak nem is hallhatott, mivel a tanulmányt Jung 1930-ban publikálta.

Krúdy jóval előbb felhívta a figyelmet a negyvenedik életév határhelyzetet betöltő szerepére, mert bár nem járt a jungi analitikus pszichológia iskolájába, mégis tudott valamit, amit rajta kívül nem sok író tudott: tudott ösképekben gondolkodni, s novelláiban, regényeiben az emberi élet fordulópontjának jelentőségét, az élet delét az életkor pontos megjelölésével hangsúlyozva mutatta fel.